

Valokuvat naisvoimistelun peileinä

Artikkelissani ymmärrän valokuvat liikuntasuorituksia heijastaviksi peileiksi. Valokuvat ovat erityisen hyödyllisiä silloin, kun tutkitaan tapahtumia, joissa merkitykset viestitään visuaalisesti.¹ Valokuvista näkyy sellaisia liikuntasuorituksen piirteitä, jotka eivät tallennu muihin dokumentteihin. Lisäksi kuvista saattaa löytyä yksityiskohtia, joita paikan päällä olija ei ole tai ei olisi havainnut.

Valokuva-analyysi on keino tutkia liikuntalajien ominaislaadua. Kullakin lajilla on suorituksia yhdistävä, ruumiin käyttämiseen ja esittämiseen liittyvä säännöstönsä. Eri aikoina lajeja suoritetaan erilaisilla tyyeillä, joita voi toteuttaa esimerkiksi puhtaasti, kömpelösti, väärin tai yksilöllisesti. Lajin merkittävillä edustajilla on usein oma tunnistettava tyylinsä, josta mahdollisesti kehittyi kokonainen tyyliuuntaus, kuten naisvoimistelussa on tapahtunut (björksténläisyys, jalkaslaisuus). Valokuvista on mahdollista hahmottaa näitä lajille ominaisia kulttuurisia diskursseja.

Kuvia voidaan lukea samalla tavalla kuin muitakin sopimuksenvaraisia merkkijärjestelmiä. Artikkelissani keskityn naisvoimistelukuvien denotatiivisten piirteiden tarkasteluun. Roland Barthes² nimeää denotatiiviseksi valokuvan objektiivisen, todellisuutta jäljentävän tason. Liikesuoritukset eivät valokuvissakaan ole olemassa ilman ruumiillistunutta liikkujaa.³ Voimistelu luo liikkeittensä muodoilla ja ulottuvuuksilla myös käsityksen siitä, kuinka voimistelija sijoittuu aikaan, tilaan ja sosiaalisiin suhteisiin. Liikesuorituksia on mahdollista näin tunnistaa mm. voimistelijan liikelaatujen, eleiden ja ilmeiden välityksellä.

Lisäksi valokuvissa on taso, jota Barthes kutsuu kuvan konnotatiiviseksi viestiksi. Se on kuvan varsinaiseen sanomaan liittyvä

*Kuva 1. Suomen Naisten Voimisteluliiton toisen voimistelujuhlan kenttäohjelma Turussa vuonna 1899, ohjaajana Elin Kallio. (Kuva teoksesta Henrik Meinander, *Lik martallen som rågfältet* 1996)*

kulttuurinen, arvottava merkitys. Valokuvaajalla on oma poliittinen tai kulttuurinen taustansa, jonka mukaan hän kiinnittää kuvat erilaisiin arvojärjestelmiin, kuten tasa-arvo, emansipaatio, isänmaa. Kuvaaja rajaa kohdettaan ja samalla tietoisesti tai tiedostamatta sisällyttää kuvaan haluamiaan merkityksiä.

Artikkelissa lähestyn valokuvia kysymällä, kuinka kuvien analyysi syventää käsitystämme suomalaisesta naisvoimistelusta.⁴ Vastaavaa kuva-analyysiä ei aikaisemmin ole tehty voimistelun historiallisesta kuvastosta.

Naisvoimistelukuvan analyysi

Artikkelissani tarkastelen kahta naisvoimistelumme perusliikettä: hyökkäysasentoa ja sääriasentoa. Liikkeiden suoritus on tarkoin selostettu keskeisissä metodikirjoissa. Valokuva-analyysillä tunnistan näiden suoritusten denotatiivisia piirteitä ja saan näin tuntumaa eri tyylisuuntien pyrkimyksistä. Kuvista varhaisin on

Aino Sarje

Valokuvat naisvoimistelun peileinä

vuodelta 1899 ja myöhäisin vuodelta 1966. Kuvat ovat peräisin liittohistorioista⁵ ja ne edustavat modernistisen valokuvauksen realistisen, "ratkaisevan hetken vangitsevan" ihannekuvan tyyppiä.

Maamme vanhin naisvoimistelun metodikirja, Voimistelun käsikirja, on vuodelta 1901. Siinä Elin Kallio, naisvoimisteluliikkeen perustaja, sovelsi perinteistä ruotsalaista rivistö- ja asentovoimistelujärjestelmää naisten käyttöön. Kirjan merkityksestä kertoo sen viisi painosta. Opas oli ahkerassa käytössä kouluissa ja seuroissa ympäri maata aina 1920-luvulle saakka. Samoihin aikoihin Elli Björkstén, Kallion luotto-oppilas, alkoi kehittää ruotsalaista voimistelua sopivammaksi naisille. Björksténin metodikirjat, Kvinnogymnastik I (1918) ja II (1923), ylsivät Hilma Jalkasen suomentamina kahteen painokseen. Jalkanen puolestaan toi suomalaiseen naisvoimisteluun mannermaisten liikuntakoulujen vaikutteita metodikirjassaan Uusi naisvoimistelu (1930).

Ruotsalainen eli lingiläinen järjestelmä on säilynyt suomalaisen naisvoimistelun ytimenä eri aikojen liikunta- ja tanssivirtauksista huolimatta. Myös esimerkkikuvat kertoivat suomalaisen naisvoimistelun yhdenmukaisuudesta. Kuvien perusteella naisvoimistelun muotokieli on ollut varsin pysyvää ja lajin lingiläiset lähtökohdat ovat olleet selvästi näkyvissä. Ruotsalainen voimisteluhan on anatomis-fysiologisesti perusteltu järjestelmä, jonka mukaan vain sellaisia liikkeitä saa käyttää, joiden vaikutus ihmisorganismiin tunnetaan ja jotka kehittävät tai korjaavat voimistelijan ruumista, esimerkiksi ryhtivirheitä. Liikkeiden tulee lisäksi olla yksinkertaisia ja esteettisiä. Järjestelmässä on kiinnitetty erityistä huomiota ruumiin tasapuoliseen ja symmetriseen kehittämiseen. Tavoitteena oli paitsi ruumiin eri osien välinen, myös ruumiin ja sielun välinen harmonia.

Hyökkäyasento (kuvat 1–3) rakennetaan Kallion metodikirjan mukaan seuraavasti: "paikalle jäävää polvea notkistetaan, (...) vartalo kallistuu yli notkistetun polven kunnes se on takana olevan säären kanssa samansuuntainen."⁶ Vanhin kuva 1 on vuodelta 1899, kuva 2 on 1930-luvulta ja kuva 3 vuodelta 1966. Kolmesta kuvasta keskimäinen poikkeaa monessa suhteessa vanhemmasta ja uudemmasta, jotka taas ovat liki identtisiä. Kuvista on tunnistettavissa Kallion tyylin ja Jalkasen varhaisen tyylin⁷ eroavaisuus.

Vuosisadan alun ryhmän hyökkäyasento (kuva 1) tehdään samoin kuin aikansa miehille tarkoitettu syöksyasento,⁸ mutta

Aino Sarje

Valokuvat naisvoimistelun peileinä

*Kuva 2. Elna Tam-
misen ohjaama Hel-
singin Kisa-Toverien
valioryhmä 1930-
luvulla. (Kuva teok-
sesta Leena Laine,
Työväen urheiluliik-
keen naiset. 2000)*

*Kuva 3. Kotkan
Naisvoimistelijat
Suomen Naisten Li-
kuntakasvatusliiton
70-vuotisjuhlassa
Kansallisteatterissa,
johtajanaan Annik-
ki Laisaari vuonna
1966. (Kuva teok-
sesta Irja Kleemola,
SNLL:n historia
1896–1975. 1976)*

Aino Sarje

Valokuvat naisvoi-
mistelun peileinä

Kallio halusi muuttaa liikkeen nimen hyökkäysasennoksi.⁹ Sen sijaan 1930-luvulla kuvatussa, Jalkasen tyyliisessä hyökkäysasen-
nossa (kuva 2) ylävartaloa ei kallisteta eteenpäin vaan kierretään
sivulle.¹⁰ Jalkanen harrasti ylävartalon kiertoa ristiin muissakin
liikkeissä.¹¹ Tosin kiertoliikettä opetettiin jo Björksténin metodi-
kirjassa.¹² Lisäksi Jalkasen tyyliisessä hyökkäysasennossa ei kallis-
tuta etummaisen polven yli.¹³

Sääriasento tehdään rintakehää sivulle taivuttaen. Kallion mukaan "sääriasennossa ruumiin paino pysyy paikalle jäävällä sääreillä, jonka polviniveltä äkkiä notkistetaan niin, että painopiste muuten siirtymättä laskeutuu. Samalla ojennettu sääri muutetaan parin jalanpituuden päähän."¹⁴ Björksténin tyylistä voimistelua suorittaa valioryhmä 1920-luvulta (kuva 4) ja Jalkasen myöhempiä tyyliä edustava valioryhmä vuodelta 1949 (kuva 5). Eroavaisuus syntyy rintakehän kallistuksesta: Björksténin ryhmässä kallistus tapahtuu vasemmalle ja Jalkasen ryhmässä oikealle, jolloin käsi viedään eteen. Tämä kuvapari yllätti yhtäläisyydellään.

Valokuvien tanssiteoreettisia lukutapoja

Artikkelissani sovellan valokuvien tutkimiseen myös tanssiteorioita. Lähtökohtani on oletus, että ihmisen ruumiinkieli sisältää merkkejä ja symboleja, joihin muut suhteuttavat havaintonsa ja kokemuksensa. Liikkeiden merkitykset ovat vakiintuneita ja osa kulttuurista perintöä. Rudolf Labanin mukaan ihminen kehittää läpi elämänsä kykyään oivaltaa muiden ihmisten tietoisten ja tiedostamattomien liikkeiden merkityksiä.¹⁵

Labanin ja John Martinin teorioiden avulla on mahdollista nimetä ja käsitteellistää liikehavaintoja. Näin yksittäisiä liikesuorituksia voidaan vertailla mm. voimistelijan ruumiin ulottuvuuksien, liikelaatujen ja liikekokemusten suhteen. Teoriat ovat peräisin 1930-luvulta ja kuuluvat ilmaisuteoreettiseen viitekehykseen. Martinin näkökulma korostaa voimistelijoiden tunne- ja liike-energiaa. Labanin liikeanalyysillä voidaan käsitteellistää liikelaatuja sekä liikemotivaatiota. Labanin teoria on erittäin tunnistettu ja sitä edelleen tutkitaan. Sen sijaan Martinin teoriaa pidetään vanhentuneena. Sitä voidaan silti soveltaa valokuvien liikeanalyysiin.

Martin ja kinesteettinen sympatia

Martinin mukaan ihmisten liikkuminen on kielen kaltaista ja samalla perimmäinen keino välittää merkityksiä. Ihmisruumis sisältää aina viittauksen yksilön käyttäytymiseen, mielialaan, motiiviin, tunteisiin tai toiminnan funktioon. Martin olettaa ihmisten liikkuvan yhdenmukaisesti sillä perusteella, että ihmisten

Aino Sarje

Valokuvat naisvoimistelun peileinä

lihakset supistuvat ja rentoutuvat heidän tunnekokemuksiensa mukaisesti. Martinin keskeinen käsite on "metakinesis", jonka mukaan ihmisen fyysinen ja psyykkinen puoli ovat yhtä ja toisikseen käännettävissä. Vastaavasti "kinesteettisellä sympatialla" yhdistämme kokemuksia muiden liikkeiden fyysisiin ominaisuuksiin: painoon, ulottuvuuksiin, vastukseen, muotoon, voimaan tai pituuteen.¹⁶

Valokuvista voi lukea voimistelijoiden fyysisiä ominaisuuksia. Liikkuja vaikuttaa oleellisella tavalla suoritukseensa jo ikänsä ja ruumiinrakenteensa kautta. Kaikki kuvien voimistelijat ovat valiovoimistelijoina. Lisäksi liikemuodot ovat lähes alkuperäisiä ja suoritukset jänteviä. Luonnollisesti näiden kuvien asennot ovat mahdollisimman puhtaita. Voimistelijan eleet ja ilmeet välittävät mm. motiivia ja mielialaa. Kun voimistelulla halutaan lisätä yksilön tahdonlujuutta, päättäväisyyttä, itseluottamusta ja urhoollisuutta,¹⁷ myös liikkeiden tulisi heijastaa näitä piirteitä. Useimmista kuvista välittyikin voimistelijoiden kurinalaisuus. Tunnelataukseltaan vahvimpia ovat 1920- ja 1930-lukujen esitykset, muut suoritukset ovat määrätietoisia mutta neutraaleja. Uusin kuva (kuva 5) ilmentää liikunnan iloa.

Labanin liikeanalyysi

Laban ymmärtää liikkumisen "tilakehossa" toimimisena. Tilakeho (Raumkörper) on kehon ympärillä oleva tila, jonka rajat tavoitetaan ojennetuilla jäsenillä painovoimaa keskustasta siirtämättä.¹⁸ Analysoitavissa kuvissa voimistelijat käyttävät tilakehoaan varsin laajasti. Liikkeissä tavoitellaan ääripisteitä, ja voimistelijan kädet ja jalat ovat liikkeen huippukohdassa useimmiten ojennettu "loppuun asti".

Labanin mukaan liike yhdistää ihmisen sisäisen toiminnan ympäröivään maailmaan, sillä ihmisen liikkuminen on yhdysside hänen pyrkimystensä ja niiden toteutumisen välillä.¹⁹ Jokainen liike sisältää neljä tekijää. Ne ovat: 1. paino (raskas/kevyt), 2. virtavuus (sidottu/vapaa) sekä 3. tilan (suoraviivainen/harhailtava) ja 4. ajan käyttö (hidas/nopea). Labanin analyysi kuvaa liikkeen ominaislaadua.²⁰ Tapa, jolla suorituksessa käytetään aikaa, tilaa, painoa ja virtaamista, näkyy myös valokuvista.

Labanilaisen analyysin perusteella kuvien liikevaikutelmissa on eroavuuksia. Liikkeiden paino-ulottuvuudella raskaimman

vaikutelman antavat 1920- ja 1930-lukujen voimistelijat (kuvat 2 ja 3), keveimmän vaikutelman vuoden 1949 voimistelijat (kuva 5). Voimistelijoiden tilankäyttö vaikuttaa suoraviivaiselta. Varhainen ruotsalainen voimistelu oli rivistövoimistelua, mikä välittyy myös kuvien voimistelijoiden tavasta suuntautua ja katsoa tilakehon ulkopuolelle. Poikkeuksena tässä kuvastossa ovat vuoden 1949 (kuva 5) voimistelijat, jotka suuntautuvat tilakehon sisäpuolelle. Virtaavuuden suhteen liikkeet vaikuttavat sidotuilta, mikä saattaa liittyä lajin asentovoimisteluperinteeseen. Taaskin poikkeuksena on vuoden 1949 kuva, josta heijastuu liikkeen vapaa kuljetus. Viimeisenä liiketekijänä on ajankäyttö. Näiden kuvien voimistelu vaikuttaa hitaalta.

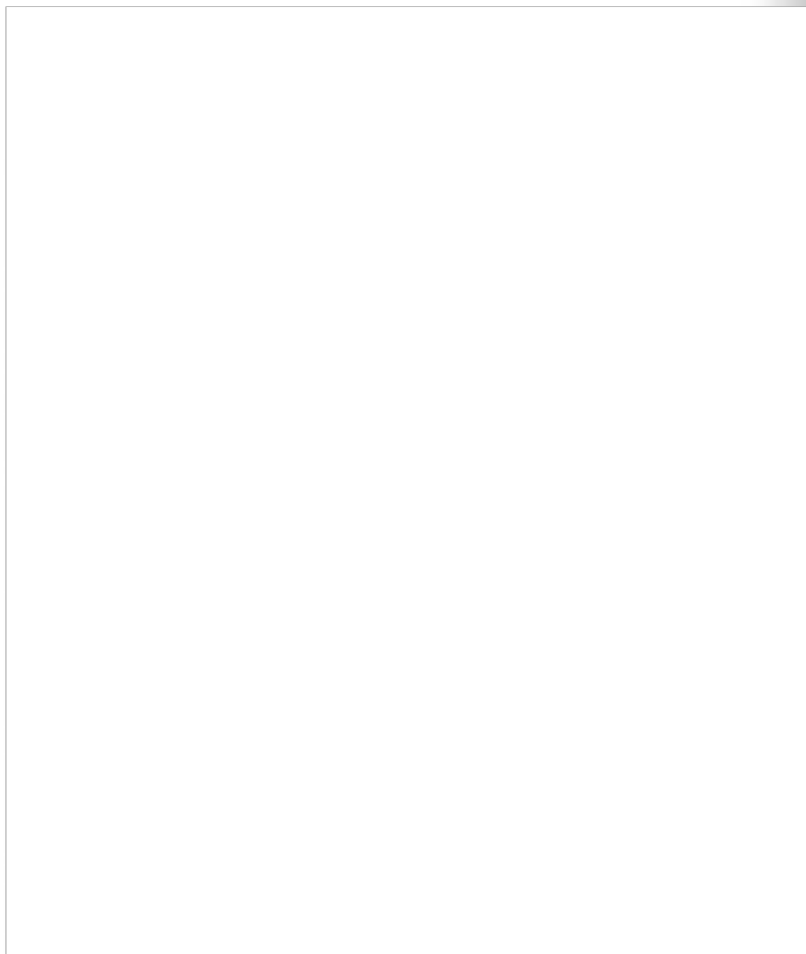
Labanin mukaan myös liikunnan suunnalla on tunnistettava motivaationsa: liike ylöspäin merkitsee iloa ja keveyttä, liike alaspäin voimaa ja raskautta, sisäänpäin ujoutta ja häveliäisyyttä, laajeneva liike merkitsee itsetuntoa ja onnellisuutta, perääntyminen pelkoa ja puolustautumista sekä eteneminen hyökkäystä ja tervehtimistä.²¹ Näissä valokuviissa voimistelijoiden liikesuoritus

Kuva 4. Elli Björkstén -tyylistä voimistelua suorittava valior ryhmä 1920-luvulta. (Kuva teoksesta Leena Laine ja Aino Sarje, Suomalaisen naisvoimistelun maailmat. 2002)

Aino Sarje

Valokuvat naisvoimistelun peileinä

*Kuva 5. Hilma Jal-
kasen Tukholman
Lingiadeilla esiin-
tynyt valiorymä
vuonna 1949. (Ku-
va teoksesta Irja
Kleemola, Naistii-
kuntaa 100 vuotta,
1996)*

suuntautuu yleensä ylös tai on laajeneva. Labanilaisittain tulkiten lajille on ominaista keveä, iloinen ja itsetuntoinen motiivi.

Mitä valokuvat kertoivat?

Analysoiduista kuvista on mahdollista tehdä joitakin päätelmiä, joita ei kirjallisten aineistojen pohjalta tule ajatelleeksi. Sotien jälkeinen voimistelutyö on huomattavasti syvemmin kytköksissä Kallion ja Björksténin tyyliin kuin yleensä oletetaan. Esimerkiksi vuosisadan vaihteen ja 1960-luvun liikesuoritusten (kuvat 1 ja 3) liikemuodot sekä tunne- ja liike-energiat ovat yhtäläisiä.

Toisaalta 1920- ja 1930-lukujen voimistelun (kuvat 2 ja 4)

Aino Sarje

Valokuvat naisvoimistelun peileinä

tunne- ja liike-energiat ovat samankaltaisia. Usein ajatellaan, että ilmaisullisuus tuli naisvoimisteluun vasta mannermaisten virtausten myötä, Björksténin tyylin haastaneessa voimistelussa.

Niin ikään uusi havainto on Björksténin ja Jalkasen tyylien yhtäläisyys sääriasentoa suorittavilla voimistelijoilla (kuvat 4 ja 5). Yleinen käsitys on, että Jalkanen toi suomalaiseen naisvoimisteluun aivan uuden tyylin. Näyttäisi kuitenkin siltä, että suomalaisen naisvoimistelun juuret ovat vahvasti vuosisadan alussa ja lajin ydin muuttuisi varsin hitaasti lukuisista siihen vaikuttaneista liikunta- ja tanssivirtauksista huolimatta.

Kuvanäytteet avaavat uusia väyliä lähestyvä suomalaista naisvoimistelua. Kuvien tulkitseminen ei tietenkään ole ongelmallista, eikä esimerkkien perusteella tule tehdä vahvoja yleistyksiä. Valokuva on kuitenkin kiistämätön todisteena, vaikka heikko merkitykseltään, ja se saa tulkintansa sanojen kautta. Sanat sen sijaan pysyvät yleistyksen tasolla, mutta saavat erityistä autenttisuutta valokuvan kuolemattomuudesta.²²

Kuvien käytön ongelmana on niiden saatavuus ja kattavuus. Aineistoa on vähän. Arkistojen kokoelmat saattavat vaikuttaa runsailta, mutta ne ovat usein valikoituneita ja tallennetut edustamaan tärkeinä pidettyjä aiheita ja tapahtumia. Sama ongelma koskee vielä selvemmin lehtien kuvitusta. Kuvien käyttöä tutkimusaineistona rajoittaa ja vaikeuttaa myös se, että on usein vaikeaa, jopa mahdotonta selvittää, ketä kuvissa on, missä ja milloin kuva on otettu ja kuka oli kuvaaja. Valokuvatusta tapahtumasta tehdään harvoin tarkkoja merkintöjä. Myös aikalaisia on usein mahdoton enää saada tunnistamaan kaukaisia tapahtumia. Valokuvat eivät yksinään kerro kaikkea, mutta ne voivat kertoa jotain muuta kuin kirjalliset lähteet.

Lähdeviitteet

¹ Tuomisto, Anja & Uusikylä, Heli (toim.), Kuva, teksti ja kulttuurinen näkeminen. Tietolipas 141. Jyväskylä: SKS, 1995, s. 11–15.

² Barthes, Roland, Kuvan retoriikka (1964). Teoksessa Martti Lintunen (toim.), Kuvista sanoin 3. Suomen valokuvataiteen museon säätiö. Helsinki: WSOY, 1996.

³ Vertaa Fraleigh, Sondra, Dance and the Lived Body. A Descriptive Aesthetics. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1987, s. 85.

⁴ Artikkelini on osa tutkimusprojektia: Leena Laine ja Aino Sarje: Suomalaisen naisvoimistelu – mitä se on (ollut)?

Aino Sarje

Valokuvat naisvoimistelun peileinä

- ⁵ Kleemola, Irja, Suomen naisten liikuntakasvatusliiton historia 1896–1975. Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton julkaisu n:o 36. Helsinki: Suomen naisten liikuntakasvatusliitto, 1976; Kleemola, Irja, Naisliikuntaa 100 vuotta. Helsinki: Otava, 1996; Laine, Leena, Työväen urheiluliikkeen naiset. Helsinki: Otava, 2000; Laine, Leena & Sarje, Aino, Suomalaisen naisvoimistelun maailmat. Helsinki: Naisvoimistelun tuki ry., 2002; Meinander, Henrik, Lik martallen som rägfältet. Hundra år finlandssvensk gymnasti. Ekenäs: Finland svenska gymnastikförbund, 1996.
- ⁶ Kallio, Elin, Voimistelun käsikirja. Etupäässä naisvoimistelua varten. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki: Otava, 1915.
- ⁷ Jalkanen, Hilma, Uusi naisvoimistelu. Helsinki: Otava, 1930.
- ⁸ Wilskman, Ivar, Voimistelun käsikirja. Kansa- ja alkeiskouluja varten. 3. painos. Kuopio: G. W. Edlund'in kustannuksella, 1906, s. 46.
- ⁹ Kallio 1915.
- ¹⁰ Wilskman 1906, s. 48.
- ¹¹ Jalkanen 1930.
- ¹² Björkstén, Elli, Naisvoimistelu II. Suomentanut Hilma Jalkanen. Helsinki: Otava, 1926, s. 139–143, 318–322, 444–447, 565–568.
- ¹³ Jalkanen 1930, kuva IX 3 ja s. 101, 110.
- ¹⁴ Kallio 1915, s. 152.
- ¹⁵ Laban, Rudolf, Choreutics. Annotated and edited by Lisa Ullman. Great Britain: MacDonald and Evans LTD, 1966, s. 3, 29.
- ¹⁶ Martin, John, America Dancing. The Background and Personalities of the Modern Dance. USA: Dodge Publishing Company, 1936; Martin, John, Introduction to the Dance. New York: Dance Horizons, 1969.
- ¹⁷ Kallio 1915.
- ¹⁸ Laban, Rudolf, Tanssiteatteri ja liikekuoro. Teoksessa Tiina Suhonen (toim.), Hetken vangit. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja No. 12. Helsinki: VAPK-kustannus, 1991, s. 64, 66.
- ¹⁹ Laban 1966, s. 3, 29.
- ²⁰ Thornton, S., A Movement Perspective of Rudolf Laban. Great Britain: Macdonald and Evans LTD, 1971, s. 34, 42.
- ²¹ Gilbert, Katherine Everett, Mind and Medium in the Modern Dance. Teoksessa Roger Copeland & Marshall Cohen (ed.), What is Dance? New York: Oxford University Press, 1983, s. 295.
- ²² Berger, John, Toisinkertoja. Toim. ja suom. Martti Lintunen. Helsinki: Literos & Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 1987, s. 37.

Aino Sarje

Valokuvat naisvoimistelun peileinä